
SIMON GÖRANSSON

**Domstolarnas skyndsamhetskrav i ett ansträngt
budgetläge**

2020-21 NR 2

SÄRTRYCK UR JURIDISK TIDSKRIFT

Domstolarnas skyndsamhetskrav i ett ansträngt budgetläge

SIMON GÖRANSSON*

Resursbristen vid Sveriges domstolar har under lång tid varit påtaglig. Samtidigt följer det av RB att mål ska handläggas snabbt och att avgöranden ska vara materiellt riktiga. Det ligger dock i sakens natur att båda dessa krav inte alltid kan uppfyllas om domstolarnas resurser är otillräckliga. Denna artikel behandlar vilket krav som bör prioriteras vid resursbrist.

1. Inledning

De senaste åren har sett en ökande tillströmning av mål och ärenden till allmän domstol. Tillströmningen av de flesta måltyperna har ökat, även om ökningens storlek varierar mellan dem. Ökningen förefaller inte vara tillfällig utan bestående.¹

Samtidigt får inte domstolarna tillräckliga anslag för att hantera den ökande arbetsbördan. På flera domstolar är läget alltför ansträngt och deras handläggningstider har ökat. Många fel som begås av domstolarna förefaller även vara orsakade av tidsbrist.² Domstolarna saknar alltså tillräckliga resurser för att göra nödvändiga personalförstärkningar.

Trots det svåra ekonomiska läget ska domstolarna handlägga mål skyndsamt. Det har också förekommit flera initiativ för att göra handläggningen snabbare, vilka skett mot bakgrund av den återkommande kritik mot de allmänna domsto-

* Biträdande jurist vid Gernandt & Danielsson Advokatbyrå. Författaren tackar alla som hjälpt till med artikeln. Särskilt tack riktas till hovrättsfiskalen Bruno Svedberg Velander för granskning och kommentarer.

¹ Se domstolsstatistiken för åren 2014–2017 på s. 9, 16 och 18 i respektive års publikation, samt för åren 2018–2019 på s. 9, 18 och 22 i respektive års publikation. Ökningen av antalet inkomna mål till tingsrätt förefaller på allvar ha börjat 2016. Jfr Lindblom, P. H., Rättegångsbalken 50 år – en saga och sex sanningar, SvJT 1999 s. 504 vid not 27, om minskningen under 90-talet, samt prop. 2009/10:182 s. 37 om ökningen av brottmål under 2000–2009.

² Jfr t.ex. NJA 1996 s. 307, NJA 1997 s. 186, NJA 2003 s. 291 och NJA 2004 s. 164.

larna att de handlägger mål för långsamt.³ Dessa initiativ har bl.a. kommit till uttryck i olika krav på att handläggningen av mål ska fortskrida snabbt.⁴

Trots de olika försök som förekommit att göra handläggningen snabbare medför den ekonomiska situationen att det kan vara svårt för domstolarna att upprätthålla samma krav på snabbhet och kvalitet som tidigare. Någoting måste ge med sig, men vad kan ges lägre prioritet utan att domstolarna bryter mot RB? Domstolarna kan antingen handlägga mål långsammare eller låta kvaliteten på arbetet lida. Frågan är vilken målsättning domstolarna bör prioritera.

Problemet är inte nytt.⁵ Redan under början av 1990-talet led domstolarna av resursbrist.⁶ De eventuella vinster som kan ha gjorts genom de reformer som sedermera genomfördes har dock inte varit tillräckliga för att möta den ökade måltillströmningen.

Lösningen på domstolarnas ekonomiska problem är uppenbar, men utom räckhåll. Denna artikel är därför inte en empirisk studie av de faktiska förhållandena. Trenden över tid tyder inte på att domstolarna plötsligt skulle få något större tillskott av resurser än vad som redan har skett.⁷ Att domstolarna inte tilldelas tillräckliga resurser kan därför antas vara ett bestående problem. I artikeln kommer därför istället att analyseras dels hur domstolarna bör tillämpa RB vid resursbrist, dels vilka prioriteringar som följer av rådande rättsliga system när rätten inte kan göra annat än att vidta åtgärder i strid mot gällande rätt. Den fråga som artikeln i slutändan avses besvara är följande: vad ska rätten göra när den antingen måste 1) bryta mot något krav på att mål ska handläggas snabbt, eller 2) meddela ett materiellt oriktigt avgörande? Avgränsningen innebär vidare att sådant som domareetik och domares arbetsrättsliga skyldigheter faller utanför artikeln i den mån sådana hänsyn inte tillmätts betydelse enligt gällande processrätt.

I det följande kommer jag först att utreda hur kraven på snabbhet ska förstås. Därefter ska jag granska vilka krav på kvalitet som gällande rätt ställer på

³ För brottmålsdel kan på senare tid noteras SOU 2001:59, SOU 2001:93, SOU 2002:44, SOU 2002:45, Ds 2017:36 och Ds 2018:9. För tvistemålsdel se t.ex. Brolin, T., och Widebeck, M., Effektivare handläggning av tvistemål, SvJT 1990 s. 586–595. För kritik, se t.ex. Ekstedt, O., Långsam rättskipning, JT 2001–02 s. 183–192.

⁴ Se avsnitt 2 nedan. Jfr Wallerman, A., Om fakultativa regler: En studie av svensk och unionsrättslig reglering av skönmässigt beslutsfattande i processrättsliga frågor, Uppsala 2015, s. 79–82, om sambandet med utökningen av antalet fakultativa regler i RB.

⁵ Det ligger närmast i sakens natur att riktighet och skyndsamhet kommer i konflikt. Jfr också Lindblom, P. H., Civilprocessens grundprinciper de lege ferenda, SvJT 2000 s. 123–124, och Mellqvist, M., Rättens gång – Vad är meningen?, i: Svensk Juristidning 100 år, Strömberg, S., Kugelberg, C., Asp, P., Eka, A., Flodgren, B., och Mellqvist, M. (red.), Uppsala 2016, s. 288.

⁶ Thelin, K., Behöver domstolsväsendet reformeras?, JT 1992–93 s. 206. Redan då föranledde frågan viss debatt (se t.ex. Alhem, S.-E., Bergholtz, G., Carmel, L., Carrick, J., Danowsky, P., Lindberg, G., Mohammad, M., Prom, P., Thelin, K., och Wentz, N. O., Kvalitet i dömmandet, JT 1998–99 s. 732–767). Jfr dock not 1 ovan, sista meningen.

⁷ Jfr Laurén, R., Kommentar till debatten om kvalitet i dömmandet, JT 1998–99 s. 1024 och 1026, samt Ekstedt, O., Långsam rättskipning, JT 2001–02 s. 186.

domstolarnas arbete. Slutligen kommer jag att undersöka vad rätten ska göra när kraven på snabbhet och riktighet inte kan förenas med varandra på grund av resursbrist och lämna vissa avslutande reflektioner.

2. Skyndsamhetskravet

2.1 En allmän princip

I RB finns ett antal olika skyndsamhetskrav med varierande innebörd. Många är ytterst vaga såsom det allmänna kravet på att rätten ska driva förberedelsen av ett tvistemål med inriktning på ett snabbt avgörande av målet (42 kap. 6 § tredje stycket RB). Andra är mindre vaga såsom tiden för utfärdande av stämning ("utan dröjsmål").⁸ I brottmål finner man många exempel på mindre vaga krav. När stämning med anledning av åtal har utfärdats ska rätten t.ex. bestämma tid för huvudförhandling så snart som möjligt (45 kap. 14 § RB). Vissa krav är preciserade och lämnar inte mycket handlingsutrymme för rätten. Tidsfristerna är särskilt stränga när det gäller frågor om frihetsberövande och kan vara så korta som några dagar (se t.ex. 24 kap. 13 § RB).⁹

Från denna regelmassa kan man sluta sig till att det är en allmän princip att handläggningen ska ske skyndsamt. Att mål ska handläggas skyndsamt är ett återkommande tema och inga skäl talar för att skyndsamhetskrav skulle saknas i oreglerade fall, som t.ex. tiden mellan förberedelsens avslutande i tvistemål och innan huvudförhandling.¹⁰

2.2 Närmare innebörd

Den allmänna principen om att handläggningen ska vara snabb har inte någon enhetlig innebörd då de regler som ger uttryck för den allmänna principen har olika ändamål och innebörder. Man bör därför emellanåt vara försiktig med att läsa samman dem. Det sagda gäller särskilt för tiden som rätten har att meddela dom (17 kap. 9 § och 30 kap. 7 § RB), som knappt har något samband med övriga skyndsamhetskrav. Reglerna i den delen härrör istället snarare från

⁸ Se t.ex. JO 1982/83 s. 24 och JO 2005/06 s. 52.

⁹ Proportionalitetsprincipen sätter även vissa gränser för frihetsberövanden, jfr NJA 2011 s. 518 p. 17–21 och NJA 2015 s. 261 p. 8. Se även art. 5.3 EKMR och Lundqvist, U., Laga och rättvis rättegång i praxis, Knivsta 2017, s. 303–309.

¹⁰ Tidigare krävdes uttryckligen att huvudförhandling skulle sättas ut sedan förberedelsen hade avslutats, se 42 kap. 20 § RB i dess lydelse innan den 1 juli 2000. Kravet togs bort med hänsyn till de samtidigt införda reglerna om att rätten ska upprätta en tidsplan för målets handläggning, se prop. 1999/2000:26 s. 67.

koncentrations- och omedelbarhetsprinciperna.¹¹ Man kan dock ändå göra vissa allmänna antaganden om skyndsamhetskravens innebörd.

Frågan är då alltså vilken innebörd det allmänna skyndsamhetskravet har. Kravet på snabbhet enligt 42 kap. 6 § tredje stycket RB är en allmän målsättningsregel och därför vag till sin natur.¹² Kravet innebär bl.a. att rätten ska välja den åtgärd som medför att målet avgörs snabbast. Kravet innebär också att rätten inte får underlåta att vidta handläggningsåtgärder annat än när det finns uttryckligt stöd i RB. En domare får t.ex. inte låta ett mål ligga utan åtgärd i hopp om att parterna förlikas.¹³ Att rätten i och för sig ska verka för att parterna förlikas tillåter inte att den underlåter att vidta handläggningsåtgärder.¹⁴ Flera yttranden från JO med kritik mot en domstol har rört fall då domstolen underlåtit att vidta åtgärder under en längre tid.¹⁵ Det sagda innebär även att t.ex. ett sammanträde för muntlig förberedelse inte får sättas ut för långt fram i tiden (jfr 42 kap. 9 § tredje stycket RB).¹⁶

Stöd för att underlåta att vidta åtgärder kan vara att en part behöver skäligen rådrum för att utföra sin talan (32 kap. 1 § och 3 § RB), eller att målet måste förklaras vilande (32 kap. 5 § RB). Domstolen bör dock vara restriktiv när den bestämmer frister, beviljar anstånd, eller vilandeförklarar ett mål.¹⁷ Handläggningsåtgärder kan inte underlåtas under längre tid än som kan motiveras med stöd av ovannämnda regler, och skyndsamhetskravet är i sig ett viktigt tolkningsdatum för hur reglerna bör tolkas och tillämpas.¹⁸

Dessa hänvisningar ger dock inte i sig någon vägledning för hur skyndsamhetskravet ska förstås i allmänhet. Vid tillämpningen av skyndsamhetskravet enligt 42 kap. 6 § tredje stycket RB måste även beaktas de två motstående intressen som ligger bakom det. Kravets huvudsakliga ändamål är att främja en snabb handläggning. Det är dock lite otydligt vilket intresse detta ändamål tjänar. Snabbheten tjänar onekligen ett processekonomiskt intresse, för avgörs mål snabbt kan det leda till att samtliga aktörer lägger ned mindre resurser än annars genom att färre personer måste läsa in sig på målet färre gånger. Processökonomiska hänsyn utgör dock bara en aspekt. För straffprocessen lyfter man bl.a. fram att snabbheten tillgodoser intresset av ett materiellt riktigt avgörande genom att bevisningen som tas upp vid huvudförhandlingen blir så färsk som

¹¹ Se NJA II 1943 s. 213–214 och 395.

¹² Jfr Lindell, B., *Civilprocessen – rättegång samt skiljeförfarande och medling*, 4 uppl., Uppsala 2017, s. 93–94.

¹³ Prop. 1986/87:89 s. 193. Jfr t.ex. JO:s beslut den 9 december 2010 dnr 4006-2010.

¹⁴ Jfr JO 2007/08 s. 44 (på s. 48). En annan sak är att pågående förlikningsförhandlingar i särskilda fall möjligen kan motivera vilandeförklaring, se vidare Eklund, H., *Vilandeförklaring*, i: *Festskrift till Lars Heuman, Kleineman, J., Westberg, P., och Carlsson, S. (red.)*, Stockholm 2008, s. 167–169.

¹⁵ Se t.ex. JO 2007/08 s. 40 och JO:s beslut den 19 mars 2004 dnr 4077-2003.

¹⁶ Jfr JO 2007/08 s. 40.

¹⁷ Se även JO:s beslut den 9 december 2010 dnr 4006-2010.

¹⁸ Jfr JO 1975/76 s. 109, JO 1975/76 s. 112 och JO 2016/17 s. 56.

möjligt. Andra argument rör brottsbekämpning och förhindrande av att ungdomar återfaller i brott.¹⁹ För civilprocessen skulle man kunna lyfta fram att ett snabbt avgörande främjar omsättningens trygghet genom att undanröja ovisshet.²⁰ I förarbetena framskymtar dock att snabbhet är ett intresse i sig, utan koppling till något övergripande principiellt intresse (i vart fall i tvistemål).²¹ Möjligen kan man betrakta snabbheten som en del av processens handlingsdirigerande funktion, för desto snabbare processen är, desto snabbare inträder rättsreglernas effekter.

Snabbheten får inte drivas så långt att rättssäkerheten äventyras.²² Hänsyn till rättssäkerhet tillgodoser det motstående intresset vid tillämpningen av 42 kap. 6 § tredje stycket RB, dvs. intresset av ett materiellt riktigt avgörande. Ett exempel som ofta förekommer i praxis är rättens skyldighet att utöva materiell processledning.²³ Det motstående intresset har samband med att man vill undvika de oönskade effekter som skyndsamhetskravet kan leda till. Beredningen av tvistemål kan bli slarvigare med skyndsamhetskravet än om det inte hade funnits. Det ligger nämligen i sakens natur att om ett arbete utförs på kortare tid än annars så finns det en risk att resultatet av arbetet blir sämre. I denna effekt inbegriper jag även effekten att rätten kanske inte kan bereda sina handläggningsåtgärder lika ingående som annars till följd av att en sådan ingående beredning inte vore strikt nödvändig. Enskilda handläggningsåtgärder riskerar även att kräva mer resurser, då en del av en snabb handläggning är en god handläggningsplan som är anpassad till det enskilda fallet. Utarbetandet av en sådan plan kan medföra vissa kostnader i början av ett måls handläggning i och med att rätten behöver lägga ned tid bara för att planera målets fortsatta handläggning.

Dessa två intressen har skyndsamhetskravet i 42 kap. 6 § tredje stycket RB gemensamt med övriga vaga skyndsamhetskrav. Det sagda gäller främst kravet på en snabb handläggning av förberedelsen i brottmål angående enskilt åtal (47 kap. 6 § tredje stycket RB) och kravet på snabb utsättning av sammanträde för muntlig förberedelse i såväl tvistemål (42 kap. 9 § RB) som brottmål angående enskilt åtal (47 kap. 8 § RB).²⁴ Ytterligare mer eller mindre vaga skyndsamhetskrav är fristerna inom vilka rätten i brottmål ska bestämma tiden för och hålla huvudförhandling enligt 45 kap. 14 § RB. Av regeln följer bl.a. att rätten i brottmål angående allmänt åtal ska bestämma tid för huvudförhandling så snart

¹⁹ Bylander, E., Muntlighetsprincipen. En rättsvetenskaplig studie av processuella handläggnings-tider i svensk rätt, Uppsala 2006, s. 355–356.

²⁰ Jfr Bylander a.a. s. 358–359 och Lehrberg, B., Avtalsrättens grundelement, 3 uppl., Uppsala 2020, s. 66–68.

²¹ Jfr prop. 1986/87:89 s. 84–85 och Bylander a.a. s. 357–358.

²² Prop. 1986/87:89 s. 193.

²³ Se t.ex. RH 1998:28 och Svea hovrätts beslut den 11 januari 2011 i mål nr T 9935-10. Jfr RH 1994:100.

²⁴ Jfr NJA II 1943 s. 526–527 och prop. 1986/87:89 s. 199 och 238.

som möjligt. Även för detta krav gäller samma grundläggande hänsyn som för övriga vaga skyndsamhetskrav.²⁵

2.3 EKMR

Skyndsamhetskraven måste också ses i ljuset av EKMR.²⁶ Enligt art. 6.1 EKMR har var och en rätt till rättegång inom skäligen tid. EKMR:s krav på skäligen tid skiljer sig från RB:s skyndsamhetskrav såtillvida att kravet enligt art. 6.1 reglerar den tid en domstolsprocess får ta som helhet, inte bara den enskilda domstolens befattning med målet som i RB.²⁷

Enligt Europadomstolens praxis avgörs vad som är skäligen tid i varje enskilt fall utifrån följande faktorer: målets komplexitet, hur den som har klagat till Europadomstolen (klaganden) agerat under den nationella processen, domstolarnas och andra relevanta myndigheters agerande, samt målets vikt för klaganden.²⁸ Även andra faktorer såsom antalet instanser som har handlagt ett mål tillmäts betydelse genom att Europadomstolen beaktar att ett mål då vanligen kan förväntas ta längre tid att avgöra än om det bara handlagts av en instans.²⁹

Det är inte möjligt att helt överföra prövningen av art. 6.1 EKMR till RB:s olika skyndsamhetskrav. Vissa faktorer som Europadomstolen beaktar kan helt enkelt inte tolkas in i RB:s skyndsamhetskrav eftersom kraven tar sikte på delvis olika situationer. Det är därför nödvändigt att granska vilka faktorer som kan vara relevanta vid tillämpningen av RB:s regler rörande handläggningens skyndsamhet.

Det säger sig självt att ett måls komplexitet måste få påverka hur skyndsamhetskraven i RB tillämpas. Detta stöds av förarbetenas uttalande om att rättssäkerheten inte får äventyras. Det ligger vidare i sakens natur att mer invecklade mål tar längre tid att handlägga och därför också måste få tillåtas ta den tiden. Av systematiska hänsyn bör man dock möjligen för svensk rätt istället tala om det vidare begreppet ”målets beskaffenhet” då den avgör inom vilken tid domstolen måste meddela dom (se 17 kap. 9 § andra stycket RB).

Lika tydligt är att målets vikt för klaganden är en relevant faktor vid tillämpningen av RB:s skyndsamhetskrav. Det finns visserligen ingen klagande vid

²⁵ Se och jfr NJA II 1943 s. 573–574, prop. 2009/10:182 s. 35–38 och 47 samt prop. 2013/14:170 s. 26–28.

²⁶ Se t.ex. NJA 1988 s. 572 och RH 1991:88. Jfr NJA 1984 s. 903.

²⁷ Danelius, H., *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, 5 uppl., Stockholm 2015, s. 321–322 och Lundqvist a.a. s. 299 och 301. Jfr det liknande kravet i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen.

²⁸ Se t.ex. *Buchholz mot Tyskland*, 6 maj 1981, § 49, Serie A nr 42, *Frydlender mot Frankrike* [GC], nr 30979/96, § 43, ECHR 2000-VII, *Kudla mot Polen* [GC], nr 30210/96, § 124, ECHR 2000-XI och *Tibbling mot Sverige*, nr 59129/00, § 29, 11 oktober 2005. Jfr Lundqvist a.a. s. 310.

²⁹ Jfr, rörande HD:s praxis, NJA 2010 s. 363 p. 19.

svenska domstolar, eftersom begreppet avser klaganden vid Europadomstolen, men samma hänsyn kan istället tas med sikte på potentiella klagande. Med andra ord: Man måste beakta målets vikt för enskilda parter, vilket innebär att ju viktigare det är för en enskild part att ett mål handläggs skyndsamt, desto högre ställt är kravet på skyndsamhet. Detta kommer till tydligast uttryck i de restriktiva tidsfrister som gäller för frågor om häktning.³⁰ Synpunkten stöds även av regler för tvistemål. T.ex. ska hyrestvister som rör störningar i boendet handläggas särskilt skyndsamt (12 kap. 72 § JB).³¹ Även enskilda frågor såsom inhibition ska handläggas skyndsamt, just på grund av att det är viktigt med hänsyn till den begärande partens intresse.³²

Även domstolens agerande kan vara en relevant faktor enligt skyndsamhetskravet. Europadomstolen beaktar domstolens dröjsmål vid bedömningen av hur lång tid ett mål borde ha tagit att handlägga på så vis att sådant dröjsmål talar mot att ett mål avgjorts inom skälig tid.³³ Den praktiska konsekvensen blir att en domstol måste försöka att undanröja dröjsmål som den själv har orsakat. På samma sätt bör, enligt RB, dröjsmål från domstolens sida tala för att skyndsamhetskravet tillämpas så att snabbhetsändamålet får väga tyngre i förhållande till övriga ändamål, även om det finns en gräns bortom vilken parterna inte tillförsäkras en rättvis rättegång.³⁴

Det är däremot inte möjligt att föra över de sista två faktorerna från art. 6.1 EKMR till 42 kap. 6 § tredje stycket RB. Hur illa en av två parter betar sig kan inte innebära att rätten befrias från sin skyldighet att driva målet fram mot ett snabbt avgörande. Rätten ansvarar fortfarande för den formella processledningen. Något annat skulle vidare riskera att negativt påverka den part som inte försöker att förhålla processen, eftersom den parten normalt kan antas ha ett intresse av ett snabbt avgörande. Möjligen kan man mena att saken kommer i ett annat läge om samtliga parter försöker att förhålla processen, men det vore inte processekonomiskt försvarbart att låta ett tvistemål dra ut på tiden så mycket, för med en ökad handläggningstid för domstolen ökar även risken för onödigt merarbete – särskilt om dröjsmålen beror av undermåliga partsinlagor. En tolkning som innebär att domstolen inte behöver vara lika aktiv i att driva mål fram

³⁰ Se ovan, avsnitt 2.1.

³¹ 12 kap. 72 § JB har dock ett bredare tillämpningsområde än 42 kap. 6 § tredje stycket RB eftersom den inte bara gäller domstolar (se prop. 1992/93:115 s. 22 och 50).

³² Eklund, H., Inhibition. Om verkställighetsförbud m.m. i judiciell process, inom förvaltningsrätten och i ansökningsförandet, Uppsala 1998, s. 319–320, med hänvisningar. Jfr JO 2019/20 s. 66 där JO talar om att ”ett dröjsmål med handläggningen [är] en påtaglig olägenhet för de inblandade som måste leva i ovisshet och oroa sig över utgången”. Faktorn ges även betydelse vid bedömningen av om ett mål ska förtursförklaras, se 1 § andra stycket fjärde punkten lagen (2009:1058) om förtursförklaring i domstol (FFL).

³³ Danelius a.a. s. 323.

³⁴ Jfr 1 § andra stycket tredje punkten FFL, och prop. 2008/09:213 s. 35 där det noteras att “[d]en part som anser att handläggningen blivit fördröjd [...] i första hand [bör] vända sig till den ansvarige domaren för att undersöka möjligheterna till en snabbare behandling”.

mot snabba avgöranden när samtliga parter försöker att förhala processen skulle därför gå emot skyndsamhetskravens processekonomiska ändamål.³⁵ En annan sak är att man kanske kan motivera att handläggningen i sådana fall blir mindre snabb än vanligt.

Inte heller kan övriga myndigheters ageranden vara relevanta när de uppträder som parter. Skyndsamhetskravet är en skyldighet som hänför sig till domstolen. Möjligen kan dock andra myndigheters ageranden vara relevanta när de anlitas av rätten för att utreda något, såsom ett barns vårdnad, boende och/eller umgänge enligt 6 kap. 19 § FB.

Det nu sagda gäller främst allmänna skyndsamhetskrav. Mer preciserade krav kan behöva tillämpas på ett avvikande sätt.

2.4 Skyndsamhetskravet och rättegångsfel

Är det förenligt med kravet på snabbhet att domstolen begår rättegångsfel? Vid första anblick förefaller så inte vara fallet. Rättegångsfel kan ju medföra att högre rätt undanröjer den lägre rättens avgörande och återförvisar målet, vilket skulle dra ut på målets handläggning enligt art. 6.1 EKMR.³⁶ Vidare kan rättegångsfel även innebära att domstolen äventyrar parternas rättssäkerhet.³⁷ Här emot kan man anföra följande två förhållanden.

För det första är långt ifrån alla rättegångsfel så kvalificerade att de skulle kunna föranleda återförvisning. För återförvisning krävs i regel att rättegångsfelet antingen utgör domvilla av visst slag, eller kan antas ha inverkat på målets utgång och inte utan väsentlig olägenhet kan avhjälpas i högre rätt (50 kap. 26 och 28 §§, 51 kap. 26 och 28 §§ samt 55 kap. 15 § andra stycket RB). T.ex. kan underlåtenhet att avvisa betydelselös bevisning enligt 35 kap. 7 § tredje punkten RB vara rättegångsfel men det torde sällan föranleda återförvisning. Så länge den felaktiga rättstillämpningen inte medför ökade kostnader eller att målets handläggning drar ut på tiden, utan tvärtom, skulle man kunna mena att det inte strider mot skyndsamhetskravet i och för sig att begå sådana rättegångsfel.

För det andra gäller RB:s skyndsamhetskrav inte förfarandet som helhet utan endast rättegången vid den enskilda domstolen. Vad som t.ex. försiggår i hovrätten kan därför anses ha föga betydelse för frågan om tingsrättens handläggning varit tillräckligt skyndsamt eller inte. Strävan att undvika mer kvalificerade

³⁵ Jfr 1 § andra stycket andra punkten FFL som tillmäter parternas agerande betydelse vid frågan om ett mål ska förtursförklaras (prop. 2008/09:213 s. 35). Ordningen förklaras dock av att förtursförklaring innebär ett avsteg från normal arbetsprioritering för att undvika brott mot EKMR (jfr prop. 2008/09:213 s. 34). Jfr även JO 2005/06 s. 52 på s. 55 och JO:s beslut den 9 december 2010 dnr 4006-2010.

³⁶ Jfr t.ex. *König mot Tyskland*, 28 juni 1978, § 98, Serie A nr 27.

³⁷ För ett gammalt exempel, se NJA 1984 s. 80.

rättegångsfel vore därför inte heller relevant vid en tillämpning av RB i ljuset av skyndsamhetskravet.

Enligt min mening vore det felaktigt att tillämpa skyndsamhetskravet i ljuset av dessa synpunkter. Det finns inget stöd för att skyndsamhetskravet ska prioriteras framför andra regler i RB, även om man skulle anse att det successivt har vuxit fram vissa övergripande principer om snabbhet och billighet.³⁸ En sådan tillämpning skulle vidare innebära att man inte tog tillräckliga hänsyn till intresset av ett materiellt riktigt avgörande, som utgör mothänsyn vid tillämpningen av skyndsamhetskravet, och det vore dålig processekonomi om hovrätten tvingades återförvisa mål till tingsrätten p.g.a. att tingsrätten tillämpat skyndsamhetskravet så långtgående.³⁹ I den mån ett rättegångsfel skulle föranleda ändring i hovrätten vore det inte heller processekonomiskt försvarbart att begå rättegångsfelet för att ”snabba på” handläggningen, eftersom hovrätten då skulle vara tvungen att göra något annat än att neka prövningstillstånd eller avslå överklagandet.

En annan sak är att rättegångsfel som inte kan leda till återförvisning ofta inte kan föranleda någon egentlig ”påföljd”. Man skulle därför kunna påstå att sådana rättegångsfel inte är relevanta vid en bedömning av vilken åtgärd skyndsamhetskravet kräver att domstolen vidtar. Resonemanget innebär dock att RB ”slåss” med sig själv. Mer systematiskt konsekvent vore därför att anse att skyndsamhetskravet inte kan motivera att domstolen begår rättegångsfel för att driva målet framåt snabbare – oavsett felets art. Det sagda innebär också att det inte kan vara rättegångsfel att handlägga ett mål långsammare trots att det finns ett snabbare handläggningssätt som skulle medföra rättegångsfel.

3. Intresset av ett materiellt riktigt avgörande

3.1 Strävan efter att nå riktiga avgöranden

Mot skyndsamhetskravet kan man ställa intresset av ett materiellt riktigt avgörande, eller noga räknat en skyldighet för rätten att sträva efter att meddela ett sådant avgörande. Frågan är dock först och främst om det överhuvudtaget finns någon sådan skyldighet. Ett grundläggande intresse bakom rättskipningen är intresset av att domstolarnas avgöranden är materiellt riktiga, dvs. att avgörandena så långt möjligt stämmer överens med avgöranden meddelade mot bakgrund av fullständig visshet om sakomständigheterna, fullständig möjlighet att

³⁸ Jfr Heuman, L., Begreppen behov, samverkan och ansvar som lagstiftningsinstrument på processrättens område, Juridiska fakulteten i Stockholm 100 år: En minnesskrift. Stockholm 2007, s. 194 ff., i: Civilprocessuella uppsatser, Stockholm 2017, s. 731–733 och 751.

³⁹ Jfr t.ex. RH 1994:100.

beakta relevanta sakomständigheter och korrekt tillämpning av materiell rätt.⁴⁰ Ett exempel är de regler som härrör från omedelbarhets-, koncentrations- och muntlighetsprinciperna. Principerna – och därmed även reglerna – syftar till att säkerställa att domstolarnas avgöranden blir materiellt riktiga genom att skapa goda förutsättningar för den fria bevisprövningen.⁴¹

Intresset av ett materiellt riktigt avgörande manifesteras bl.a. genom en skyldighet att sträva efter sådana avgöranden.⁴² Inget önskvärt ändamål tillgodoses av att rätten skulle vara helt fri att efter eget skön meddela vilket avgörande som helst.⁴³ T.ex. är en grundtanke med den fria bevisprövningen att rätten ska nå fram till sanningen.⁴⁴ Hur ska den tanken få genomslag om rätten inte behöver göra annat än att bestämma sig för något, oavsett om det är rätt eller fel? På samma sätt utgår även principen *jura novit curia* från att rätten ska sträva efter en korrekt rättstillämpning – vad annars vore ändamålet med att låta rätten gå utanför de rättskällor parterna åberopat?⁴⁵ Ett tredje exempel är instansordningen, som utgår från att hovrätternas funktion är att rätta felaktiga tingsrättsavgöranden.⁴⁶

I samma riktning talar RB:s rättssäkerhetsregler. De begränsar rättens handlingsutrymme på ett sätt som i högre grad kan antas leda till materiellt riktiga avgöranden än annars.⁴⁷ En annan sak är att rätten inte är allvetande. Svårigheterna att avgöra vad som är materiellt riktigt i sakfrågor hanteras dock främst genom bevisrätten och kan inte innebära att principen vore någon annan än att rätten ska sträva efter att meddela materiellt riktiga avgöranden.⁴⁸

⁴⁰ Se och jfr Ekelöf, P. O., *Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper*. Några problem inom den allmänna processrättsläran, Stockholm 1956, s. 75. Jfr Welamson, L., *Om brottmålsdomens rättskraft*, Stockholm 1949, s. 17–18 not 9. Målsättningen var central vid utarbetandet av nya RB (se t.ex. SOU 1926:32 s. 4–5, SOU 1926:33 s. 5–6, prop. 1931:80 s. 82–83 och Mellqvist a.a. s. 258–259. Jfr Bylander a.a. s. 334–335, och Mellqvist a.a. s. 285–286).

⁴¹ Se SOU 1938:44 s. 22. Jfr a.bet. s. 439. Ett annat ändamål är dock snabbhet, se SOU 1926:31 s. 17–18.

⁴² Jfr Lindblom, P. H., *Rättegångsbalken 50 år – en saga och sex sanningar*, SvJT 1999 s. 499–500. Jfr dock Lindblom, P. H., *Civilprocessens grundprinciper de lege ferenda*, SvJT 2000 s. 132.

⁴³ Jfr Carbell, L., *Kvalitet i dömandet*, JT 1998–99 s. 741.

⁴⁴ SOU 1926:32 s. 255, SOU 1926:33 s. 141–142 och SOU 1938:44 s. 377–378.

⁴⁵ Jfr Heuman, L., *Grundsatsen om kontradiktoriskt förfarande och principen om bevisomedelbarhet*, i: *Festskrift till Per Henrik Lindblom, Andersson, T., och Lindell, B. (red.)*, Uppsala 2004, s. 266. För en beskrivning av *jura novit curia*, se t.ex. Ekelöf, P. O., Edelstam, H., och Pauli, M., *Rättegång. Femte häftet*, 8 uppl., Stockholm 2011 (Ekelöf V), s. 53.

⁴⁶ Prop. 2004/05:131 s. 171. Jfr a.prop. s. 185.

⁴⁷ De kräver dock inte uttryckligen att rätten strävar efter riktiga avgöranden, jfr t.ex. NJA 2015 s. 702 p. 20 om hur rätten vid sin bevisprövning bara behöver nå rationellt motiverade slut.

⁴⁸ De praktiska svårigheterna med att avgöra vad som är riktigt kan sägas beaktas vid statens skadeståndsrättsliga ansvar för felaktiga avgöranden, se vidare NJA 1994 s. 194 och Bengtsson, B., *Det allmänns ansvar enligt skadeståndslagen*, 2 uppl., Stockholm 1996, s. 73–86.

3.2 Det systematiska motargumentet

Den ovan anförda uppfattningen möter vissa problem när den jämförs med RB:s systematik. Skulle inte en allmän princip som innebär att rätten ska sträva efter att meddela materiellt riktiga avgöranden medföra att felaktig bevisvärdering i sakfrågor eller felaktig tillämpning av materiell rätt vore rättegångsfel? Ett rättegångsfel är en åtgärd eller underlåtenhet av rätten som innebär att en processuell regel åsidosätts eller tillämpas felaktigt. En processrättslig princip – såsom den föreslagna – är en processuell regel och brott mot den vore därför rättegångsfel. Men rättegångsfel måste skiljas från materiella fel såsom just felaktig bevisvärdering i sakfrågor eller felaktig tillämpning av materiell rätt.⁴⁹ Det skulle strida mot gängse terminologi att anse materiella fel vara rättegångsfel.

Den terminologiska konflikten får fler märkliga konsekvenser eftersom reglerna om klagan över domvilla utgår från vad som är (grovt) rättegångsfel. Principen skulle därför kunna innebära att det vore möjligt att klaga över domvilla på grund av att domstolen t.ex. tillämpat materiell rätt felaktigt. En princip om att domstolen ska sträva efter att meddela materiellt riktiga avgöranden vore nämligen en central processregel, varför eventuella åsidosättanden skulle kunna vara grova rättegångsfel. Materiella fel ska emellertid i motsvarande situation hanteras genom resning.⁵⁰

Invändningen håller dock inte med hänsyn till följande. Resning kan i viss mån användas för att korrigera rättegångsfel och ibland är det möjligt att samtidigt begära resning och klaga över domvilla.⁵¹ Vidare finns andra ”rättegångsfel” som inte anses vara rättegångsfel i fullföljdshänseende, såsom då rätten i strid med 35 kap. 1 § RB inte beaktar allt som förekommit.⁵² Det finns alltså inte några vattentäta skott mellan materiella och processuella fel. Om man så vill kan man tala om brott mot (eller snarare resultatet av ett brott mot) skyldigheten att sträva efter att meddela materiellt riktiga avgöranden såsom rättegångsfel som *inte* avses när RB använder begreppet rättegångsfel. Ett sådant rättegångsfel ska därför istället beivras genom överklagande eller resning (dvs. regler som syftar till att korrigera det resultat som åstadkoms genom brott mot skyldigheten att sträva efter ett materiellt riktigt avgörande).

⁴⁹ Welamson, L., och Munck, J., *Processen i hovrätt och Högsta domstolen. Rättegång VI*, 5 uppl., Stockholm 2016, s. 114–115 och Welamson, L., *Domvillobesvär av tredje man. Ett bidrag till läran om tredjemansskyddet i civilprocessen*, Stockholm 1956, s. 79. Det är dock ibland svårt att avgöra om en regel är processuell eller materiell.

⁵⁰ Se t.ex. SOU 1938:44 s. 75.

⁵¹ Se t.ex. NJA 2006 s. 37 och Welamson a.a. s. 80–81. Jfr SOU 1938:44 s. 75.

⁵² Jfr Heuman, L., *Grundsatsen om kontradiktoriskt förfarande och principen om bevisomedelbarhet*, i: *Festschrift till Per Henrik Lindblom, Andersson, T., och Lindell, B. (red.)*, Uppsala 2004, s. 266, om underlåten tillämpning av relevant rättsregel, Welamson a.a. s. 79–80 och HD:s beslut den 15 oktober 2019 i mål nr Ö 1184-19.

3.3 Vikt

Varierar rättens skyldighet att sträva efter ett materiellt riktigt avgörande i styrka från fall till fall och mellan olika måltyper? RB:s förarbeten talar för att intresset av – och därmed skyldigheten att sträva efter – ett materiellt riktigt avgörande inte varierar mellan måltyper. Processkommissionen uttalade att man i fråga om tvistemål bör sträva efter att grundade anspråk bifalls och ogrundade sådana ogillas, samt i fråga om brottmål att den skyldige fälls för brott medan den oskyldige går fri.⁵³

Parternas möjligheter att disponera över prövningsramen i t.ex. dispositiva tvistemål medför inte att riktighetens vikt varierar mellan måltyper. Parterna kan visserligen t.ex. binda rätten vid rättsfakta som inte korrekt speglar verkligheten, men inom den ram parterna har satt gäller – nästan – alltid principerna om fri bevisprövning och *jura novit curia* (35 kap. 1 § RB och jfr 35 kap. 2 § andra stycket RB).⁵⁴ Rätten är alltså ändå fri att sträva efter att meddela ett så materiellt riktigt avgörande som möjligt. En annan sak är att den eftersträlvade riktigheten måste bestämmas med beaktande av parternas processhandlingar då en annan ordning skulle medföra bristande genomslag för hänsynen bakom parternas möjligheter att begränsa och förändra underlaget för rättens bedömning.⁵⁵ Vad som eftersträvas justeras, men inte strävan i sig. Det sagda gäller även brottmål och indispositiva tvistemål, i vilka parternas dispositioner inte begränsar rättens handlingsutrymme lika mycket.⁵⁶

Rättens skyldighet att sträva efter ett materiellt riktigt avgörande varierar alltså inte generellt i styrka mellan olika måltyper. Frågan om den ändock varierar i enskilda fall kan inte ges något allmänt svar utan man får helt enkelt undersöka relevanta reglers ändamål.

3.4 Bedömningsmarginalen

Beskrivningen av rättens skyldighet att sträva efter att meddela materiellt riktiga avgöranden måste nyanseras med hänsyn till en praktiskt betingad aspekt.

⁵³ SOU 1926:31 s. 17. Jfr prop. 1931:80 s. 38, 42 och 82–83. Se även Mellqvist a.a. s. 257–259.

⁵⁴ För ett möjligt undantag, se NJA 1999 s. 629.

⁵⁵ Jfr SOU 1926:33 s. 5–6 och Lindblom, P. H., *Civilprocessens grundprinciper de lege ferenda*, SvJT 2000 s. 142–143.

⁵⁶ I brottmål justeras dock sanningsökandet av beviskravet, jfr Lindblom, P. H., *Rättegångsbalken 50 år – en saga och sex sanningar*, SvJT 1999 s. 500–501. Skillnader är bl.a. att rätten då har ett visst utredningsansvar (Ekelöf V s. 185 och 187–189 och Ekelöf, P. O., Edelstam, H., och Heuman, L., *Rättegång. Fjärde häftet*, 7 uppl., Stockholm 2009, s. 55–57. Se även JO 2013/14 s. 95), i indispositiva tvistemål ibland kan beakta rättsfakta utan åberopande (Se vidare SOU 1938:44 s. 214 och Ekelöf, P. O., Edelstam, H., och Pauli, M., *Rättegång. Andra häftet*, 9 uppl., Stockholm 2015, s. 144.) och fritt kan bestämma påföljd i brottmål (än så länge, se vidare förslaget i SOU 2019:38 s. 249–251 och 256).

I praktiken finns det nämligen en bedömningsmarginal inom vilken flera olika utgångar kan anses vara materiellt riktiga. Denna bedömningsmarginal innebär att det i ett visst fall kan finnas flera utgångar som är korrekta i den bemärkelsen att de kan förses med övertygande motiveringar, utan att för den skull t.ex. motsvara en korrekt tillämpning av gällande rätt i ljuset av fullständig vetskap om faktiska förhållanden.

Bedömningsmarginalen är av varierande styrka och kommer tydligast till uttryck i två situationer. Den första situationen är skadeståndsrättslig praxis rörande ersättning för felaktig rättstillämpning. Det är i sådana fall ofta svårt att nå framgång med ett påstående om att domstolen agerat culpöst om avgörandet har försetts med en vettig motivering.⁵⁷

Den andra situationen rör reglerna om prövningstillstånd i hovrätt, vilka i vissa fall ger utrymme för en betydande bedömningsmarginal. Prövningstillstånd, som i regel krävs för att hovrätten ska ta upp ett mål till prövning, ska i och för sig meddelas om det finns anledning att betvivla riktigheten av tingsrättens slut (49 kap. 12 §, 13 § samt 14 § första punkten RB). Överklaganden av avgöranden rörande skälighetsbedömningar anses dock inte kunna ges prövningstillstånd om inte tingsrättens bedömning ligger helt utanför vad som kan anses vara skäligt. Det föreligger t.ex. inte tillräckliga skäl för prövningstillstånd så snart hovrätten anser att tingsrättens bedömning av ett skadeståndsbelopp storlek eller dagsböternas antal ter sig något mild eller sträng.⁵⁸ Detsamma gäller i viss mindre mån för familjemål. Prövningen utgår i sådana fall från frågan om tingsrättens avgörande är väl motiverat och framstår som rimligt med hänsyn till den föreliggande utredningen eller inte. Är tingsrättens avgörande väl motiverat och rimligt ska prövningstillstånd inte meddelas även om det funnits goda skäl för andra lösningar än den tingsrätten valt.⁵⁹

Det sagda kan jämföras med två fenomen i Europadomstolens praxis. Europadomstolen ger konventionsstaternas domstolar en bedömningsmarginal ("margin of appreciation") som innebär att de ges frihet att i viss mån bedöma vilka inskränkningar av EKMR:s rättigheter som är proportionerliga. Vidare följer av subsidiaritetsprincipen att Europadomstolen är försiktig med att ompröva nationella domstolars bedömning, varför domstolen i regel t.ex. inte överprövar nationella domstolars bevisvärdering.⁶⁰ Och på samma sätt som enligt EKMR innebär inte den nu skisserade processrättsliga bedömningsmarginal något avkall på rättens skyldighet att sträva efter att meddela ett materiellt riktigt avgörande. Det rör sig endast om en ordning för att hantera problematiken i

⁵⁷ NJA 2013 s. 842 p. 35–38. Jfr NJA 2013 s. 145 p. 58. Uttalandet i NJA 2013 s. 842 p. 35 om att bedömningsutrymmet måste användas normstyrt innebär endast att bedömningen – eller i alla fall den redovisade bedömningen – ska styras av rättsligt relevanta omständigheter, se NJA 2012 s. 211 I p. 23.

⁵⁸ Prop. 2004/05:131 s. 260.

⁵⁹ NJA 2009 s. 798 I.

⁶⁰ Danelius a.a. s. 56–57.

praktiken. Tingsrätten ska fortfarande sträva efter att meddela ett riktigt avgörande, men vid skälighetsbedömningar är det tingsrätten som är bäst lämpad att göra den materiellt riktiga skälighetsbedömningen.⁶¹

Det sagda till trots är bedömningsmarginalen något som domstolarna kan använda vid resursbrister. Domstolen kan välja den utgång som ligger inom bedömningsmarginalen och som är enklast att motivera.

4. Tjänstefel och materiell riktighet

Det finns en gräns för vilka fel som kan tolereras. Lagstiftaren har bedömt att vissa fall av felaktig rättstillämpning är så pass allvarliga att de bör medföra straffrättsligt ansvar som tjänstefel. För att en handling eller underlåtenhet ska utgöra tjänstefel måste den ha skett vid myndighetsutövning, innebära att gärningsmannen åsidosätter vad som gäller för uppgiften, ha begåtts genom i vart fall oaktsamhet och inte vara ringa (20 kap. 1 § BrB). I de fall jag diskuterar sker den felaktiga rättstillämpningen alltid vid myndighetsutövning. Inte heller finns det anledning att gå närmare in på det subjektiva rekvisitet då oaktsamhet lätt föreligger vid pressade arbetssituationer.⁶²

Mindre självklart är i vilken mån felaktig rättstillämpning innebär att en domare ”åsidosätter vad som gäller för uppgiften”. Av specialmotiveringen till 20 kap. 1 § BrB framgår att uttrycket avser handläggningsregler, vilket skulle innebära att felaktig tillämpning av materiell rätt aldrig kan utgöra tjänstefel. Uttrycket tar inte heller sikte på allmänna anvisningar om standarden på handläggningen såsom att den ska vara billig och effektiv. Skyndsamhetskravet enligt 42 kap. 6 § tredje stycket RB vore en sådan standard. Allmänna och oskrivna principer kan dock ändå beaktas i den mån de ter sig naturliga för uppgiften.⁶³ Även långsam handläggning kan därför utgöra tjänstefel, men det måste röra sig om tydliga fall.⁶⁴

Rättspraxis rör främst rent processuella fel, särskilt brott mot regler som har samband med frihetsberövanden.⁶⁵ I en del rättsfall har dock tjänstefel – eller ringa tjänstefel, som inte är straffbart – ansetts föreligga när en domare har åsi-

⁶¹ Ett liknande sätt att tänka kan möjligen utläsas av hur äkta fakultativa regler tillämpas, se Walerman a.a. s. 217–218 och 225–229.

⁶² Jfr NJA 1996 s. 307. Omedveten oaktsamhet är nämligen tillräckligt för ansvar. Jfr NJA 1996 s. 237 om i vilken riktning ett aktsamt handlande skulle kunna gå.

⁶³ Prop. 1988/89:113 s. 15 och 24. Försiktighet bör dock iaktas för att undvika en alltför obestämbar, och därmed oförutsebar, innebörd (jfr Asp, P., Ulväng, M., och Jareborg, N., Kriminalrättsens grunder, 2 uppl., Uppsala 2013, s. 46–47 och SOU 1988:7 s. 47–48).

⁶⁴ Se t.ex. hovrättens för Västra Sverige dom den 23 mars 2020 i mål nr B 3163-19. Jfr NJA 2020 s. 241 p. 9.

⁶⁵ Se t.ex. NJA 1997 s. 368, NJA 2002 s. 336, NJA 2016 s. 453 och NJA 2017 s. 842.

dosatt regler i BrB som t.ex. rör bestämningen av påföljd för brott. I NJA 1996 s. 307 hade en domare tillsammans med tre nämndemän i en dom underlåtit att förordna att det utdömda fängelsestraffet skulle anses till viss del verkställt på grund av tidigare frihetsberövande. I NJA 2003 s. 291 hade en domare dömt en tilltalad för ett brott som var preskriberat. I NJA 2004 s. 164 hade en domare förverkat villkorligt medgiven frihet trots att så inte var möjligt. Vad samtliga dessa fall har gemensamt är att de gäller fall då domare dömt i strid med straffrättsliga regler eller principer, dock främst sådana som rör frihetsberövanden. Man skulle kunna förklara det med att reglerna är ”handläggningsmässiga”, vilket dock inte helt håller.⁶⁶ Mot bakgrund av NJA 2003 s. 291 ligger det t.ex. nära till hands att sluta sig till att relevanta åsidosättanden även skulle kunna vara att döma någon till ansvar för en gärning som inte är kriminaliserad eller för ett brott trots att brottsbeskrivningen uppenbarligen inte är uppfylld. Nämnda två fall skiljer sig i praktiken inte mycket från fallet då någon fälls till ansvar för ett preskriberat brott. Praxis har alltså vidgat kretsen av relevanta åsidosättanden till att även avse rättstillämpning i strid med straffrättsliga regler. Denna utvidgning har dock bara gällt regler som rör frihetsberövanden eller grundläggande principer om när en gärning är straffbar.⁶⁷

Slutsatsen som kan dras av det sagda är att ansvar för tjänstefel främst bara kan komma i fråga för processuella fel, inklusive långsam handläggning. Tjänstefel kan dock komma i fråga för vissa materiella fel, som rör frihetsberövanden eller grundläggande straffrättsliga principer. Jag har nu inte behandlat betydelsen av ett tjänstefels svårhet eftersom den frågan blir relevant först senare.

5. Hanteringen av dröjsmål föranledda av resursbrist

5.1 Inledning

Resursbrist är en förklaring som förekommer i de fall då Europadomstolen funnit att en konventionsstat brutit mot rätten till en rättvis rättegång inom skälig tid enligt art. 6.1 EKMR.⁶⁸ Det följer dock av vad jag har sagt ovan att dröjsmål som föranleds av att en domstol har knappa resurser inte är förenliga med

⁶⁶ Åtalspreskription kan möjligen liknas med en processuell regel som införts i materiell lagstiftning (jfr Lundqvist, U., Processuella avtal i brottmål, 2 uppl., Knivsta 2018, s. 23–24 och Borgeke, M., och Heidenborg, M., Att bestämma påföljd för brott, 3 uppl., Stockholm 2016, s. 573).

⁶⁷ Jfr prop. 1988/89:113 s. 15 och nedan, avsnitt 5.3.

⁶⁸ Se t.ex. *Comingersoll S.A. mot Portugal* [GC], nr 35382/97, § 17, ECHR 2000-IV. Se även Danelius a.a. s. 326.

skyndsamhetskravet.⁶⁹ Vad som kan vara relevanta hänsyn för att låta ett måls handläggning dra ut på tiden är t.ex. att materian är komplex, för det innebär att såväl parternas som rättens överväganden typiskt sett kräver mer tid.

Lika omöjligt är det att motivera avsteg från skyldigheten att sträva efter att meddela materiellt riktiga avgöranden på grund av bristande resurser. Det finns inte någon möjlighet att gradera materiell riktighet på så vis att en domstol skulle kunna meddela ett avgörande som vore 60 % riktigt för att spara tid eller resurser – ett avgörande är antingen riktigt eller oriktigt. Vad domstolar däremot kan variera är den tankemöda, och därmed såväl den tid som de resurser, som läggs ned på enskilda avgöranden, med risk för att avgörandena inte blir helt materiellt riktiga.⁷⁰ Men skyldigheten att sträva efter att meddela materiellt riktiga avgöranden måste innebära att rätten åtminstone ska lägga ned exakt den tid som krävs för att avgörandet ska bli riktigt; inte mindre. En annan sak är att det i praktiken ofta är svårt eller omöjligt att avgöra hur mycket tid som måste läggas ned på ett avgörande för att det ska bli riktigt, utan man får istället laborera med typfall och schabloner.

Frågan är dock om det i särskilda fall går att avvika från antingen skyndsamhetskravet eller strävan efter att meddela materiellt riktiga avgöranden. Undantag från skyndsamhetskravet riskerar att göra systemet mindre sammanhängande medan undantag från strävan att meddela materiellt riktiga avgöranden riskerar att leda till att domstolarna inte fyller en av sina grundläggande funktioner. Det finns en del typfall då man kan fråga sig om en ansträngd arbetssituation skulle kunna föranleda avsteg från skyndsamhetskravet. I det följande behandlar jag några av dem.

5.2 Kan förhandlingar ställas in på grund av resursbrist?

Vid akut resursbrist i de allmänna domstolarna förekommer det att inbokade förhandlingar ställs in – på grund av resursbristen. Bristande resurser är dock inte något uttryckligt angivet hinder för förhandling. Inställande av förhandling i förväg regleras av 32 kap. 4 § RB. Rätten får enligt regeln bestämma ny tid för förhandling om den finner att det före förhandlingen föreligger någon omständighet som kan antas utgöra hinder för förhandlingens hållande eller dess genomförande i nödvändig omfattning.

⁶⁹ Jfr *Comingersoll S.A. mot Portugal* [GC], nr 35382/97, § 24, ECHR 2000-IV, samt JO 2007/08 s. 40 där JO på s. 43 uttryckte förståelse för att tingsrätten hade lagts samman med en annan tingsrätt och i perioder var underbemannad men att det "inte [var] acceptabelt att ett mål [fick] ligga [i nästan ett år] utan att några åtgärder [vidtagits]". Jfr även prop. 2008/09:213 s. 34 där det uttalas att "[v]id prövningen om förtursförklaring ska [...] hänsyn [inte] tas till sådana särskilda förhållandena som kan råda i domstolen, t.ex. balansläget eller en ansträngd arbetssituation".

⁷⁰ Jfr Prom, P., *Kvalitet i dömandet*, JT 1998–99 s. 755–756, som talar om varierande kvalitet.

I samband med att en förhandling ska påbörjas regleras motsvarande prövning av 43 kap. 2 § RB i tvistemål och 46 kap. 2 § RB i brottmål. Hinder mot huvudförhandling i tvistemål är i regel att en part som ska inställa sig personligen endast är närvarande genom ombud, att en person som ska höras är frånvarande, att den ena parten vill åberopa nytt viktigt skäl eller bevis och motparten behöver skäligt rådrum för att bemöta det nya åberopandet, eller om ”hinder eljest möter för målets företagande till slutlig handläggning” (43 kap. 2 § första stycket RB). De hinder som kan finnas mot huvudförhandling i brottmål är i huvudsak desamma som i tvistemål, med den skillnaden att hinder även kan vara att t.ex. åklagaren uteblir (46 kap. 2 § första stycket RB).

En första fråga är om inte resursbrist i vissa fall kan vara en omständighet som kan antas utgöra hinder mot förhandlingens hållande enligt 32 kap. 4 § RB eller ett annat hinder för målets företagande till slutlig handläggning enligt 43 kap. 2 § och 46 kap. 2 § RB. I det följande kommer jag bara att undersöka de senare reglernas innebörd, då hinder enligt dem också kan antas utgöra hinder enligt 32 kap. 4 § RB.⁷¹ Reglerna om hinder mot huvudförhandling är rätts-säkerhetsregler som även måste förstås i ljuset av rättens skyldighet att sträva efter att meddela materiellt riktiga avgöranden. De exempel lagtexten ger har t.ex. att göra med parts möjlighet att ta till vara sin rätt genom att kunna närvara vid förhandlingen eller ha tid till att bemöta nytt material från motparten. Andra exempel rör garantier för att omedelbarhetsprincipen tillgodoses genom att all bevisning är omedelbart tillgänglig vid huvudförhandlingen. Tolkningen stöds av förarbetena i vilka bl.a. Processlagberedningen som exempel på vad ”annat hinder” kan vara nämner fallet att en part har hindrats att inställa sig vid förhandlingen på grund av laga förfall eller att protokoll från vittnesförhör vid annan domstol inte har kommit rätten till handa.⁷² Intresset av en snabb handläggning måste därför vara underordnat intresset av ett materiellt riktigt avgörande vid frågan om en förhandling ska ställas in eller inte.

Innebär då det sagda att en förhandling kan ställas in på grund av bristande resurser? Fitger noterar att så inte vore fallet med en strikt tolkning av bestämmelserna. Han påpekar dock även att de tankar Processlagberedningen hade när den utformade reglerna utgick från ett synsätt enligt vilket reglerna var nödvändiga för att rätten över huvud taget skulle kunna ställa in en förhandling. Synsättet gick tillbaka på äldre uppfattningar om att det för domstolarnas legitimitet var av vikt att domare uppfattades som ofelbara.⁷³

Hinder mot huvudförhandling måste i vart fall alltid föreligga om det inte är möjligt att skapa en domför rätt, på samma sätt som hur t.ex. åklagarens utevaro medför hinder för huvudförhandling i brottmål (46 kap. 2 § första stycket första

⁷¹ Jfr Gentele, O., Inställd huvudförhandling – Vad utgör *nya viktiga skäl* i 43:2 RB?, JT 2017–18 s. 279.

⁷² SOU 1938:44 s. 443.

⁷³ Fitger, P., Får en domare ändra sig?, i: Festskrift till Per Henrik Lindblom, Andersson, T., och Lindell, B. (red.), Uppsala 2004, s. 156.

punkten RB). Här rör det sig egentligen inte om resursbristen som sådan utan om faktisk omöjlighet att hålla förhandlingen.

I övriga fall är det inte lika självklart vilken betydelse bristande resurser ska tillmätas. Vi talar här om två olika typfall där resursbristen inte är så akut att det vore omöjligt att skapa en domför rätt. I det ena fallet är resursbristen sådan att samtliga domare vid en domstol skulle behöva sitta samtliga – eller i princip samtliga – sina arbetsdagar i förhandlingar (och andra sammanträden) om inte en del av dem ställdes in. Även detta fall måste kunna leda till att det för en del förhandlingar föreligger hinder mot att hålla dem. Något annat vore en märklig ordning med tanke på att strävan efter att meddela materiellt riktiga avgöranden även måste kräva att domare kan skriva goda avgöranden (eller, snarare, över huvud taget kan skriva avgöranden) och förbereda sig inför förhandlingar.

I det andra fallet är resursbristen akut, men inte sådan att det t.ex. vore omöjligt för domare att över huvud taget skriva några avgöranden. Situationen är alltså inte ideal, även om det finns tid till att skriva avgöranden. Det blir då svårare att lösa konflikten mellan snabbhänsynen och skyldigheten att sträva efter att meddela materiellt riktiga avgöranden. De förra hänsynen talar mot att hinder kan anses föreligga mot förhandlingarna medan den senare skyldigheten talar för. Här är dock intresset av ett materiellt riktigt avgörande inte särskilt starkt. Samtliga grundläggande garantier för ett materiellt riktigt avgörande föreligger, särskilt de att all relevant bevisning är tillgänglig samt att rätten är domför och har möjlighet att skriva ett avgörande. Intresset av ett materiellt riktigt avgörande kan mestadels tillgodoses inom ramen för reglerna rörande tiden för meddelande av dom. Jag återkommer dock till denna fråga i avsnitt 5.4.⁷⁴

5.3 Anstånd med tiden för meddelande av dom

Det är vanligt att domare beslutar om anstånd med domens meddelande enligt 17 kap. 9 § eller 30 kap. 7 § RB med motiveringen att arbetssituationen är ansträngd, ibland med tillägget att uppkomsten därav varit oförutsedd. En sådan tillämpning är i och för sig klart mer förenlig med skyldigheten att sträva efter att meddela materiellt riktiga avgöranden än alternativet, om alternativet hade varit att meddela ett avgörande av bristande kvalitet eller som saknar innehåll.

Tillämpningen är dock inte förenlig med förarbetena eller en tolkning i ljuset av EKMR. Enligt förarbetena kan skäl för anstånd utöver den lagstadgade fristen vara att målet är särskilt vidlyftigt eller invecklat, eller att rätten består av ett stort antal ledamöter.⁷⁵ Förarbetsuttalandena, och reglerna i sig, måste ses mot bakgrund av att reglerna om tiden för meddelande av dom ursprungligen var

⁷⁴ Det sagda kan inte utan vidare överföras till sammanträden för muntlig förberedelse.

⁷⁵ NJA II 1943 s. 214–215.

en del av genomförandet av koncentrations- och omedelbarhetsprinciperna.⁷⁶ Inte heller enligt EKMR är bristande resurser något relevant beslutsskäl, som framgått ovan.⁷⁷

Nuförtiden finns dock enligt JK och JO ändå anledning att tillämpa reglerna mer generöst än vad som förutsattes i förarbetena. JK har uttalat att om ett mål är ”mer arbetskrävande och [det] föreligger andra arbetsuppgifter som inte tillåter att nödig tid reserveras för ett koncentrerat arbete med domen, kan sådana synnerliga skäl anses föreligga som medger att fjortondagarstiden överskrids. [...] Det uppskov som kan godtas utöver fjortondagarstiden får normalt sett inte överskrida en eller högst två veckor”.⁷⁸ JK lägger dock stor vikt vid arbetsplaneringen och är restriktiv med den ytterligare tid som kan tillåtas med hänsyn till arbetssituationen. JO förefaller instämma i JK:s bedömning, inklusive restriktiviteten av hur lång ytterligare tid för meddelande av dom som en ansträngd arbetssituation kan medge. I JO 2013/14 s. 91 citerade JO JK:s uttalande och tog inte avstånd från det utan framhöll istället, som svar på tingsrättens förklaring att domen försenades på grund av den ”mycket ansträngda arbetssituation som rådde på avdelningen”, att ”[e]n så lång fördröjning med en doms meddelande som i detta fall är emellertid, oavsett orsaken, inte godtagbar”.⁷⁹ Trots vad särskilt JK anger måste man dock naturligtvis även beakta målets beskaffenhet i övrigt. Kan en dom redan skjutas upp mycket längre än den normala fristen utan hänsyn till arbetssituationen finns det argument för att fristen kan överskridas med mer än angivna en till två veckor. Uppmjukningen ligger i linje med att koncentrations- och omedelbarhetsprinciperna blivit mindre strikt tillämpade allteftersom tiden gått.⁸⁰

Möjligen finns därutöver ytterligare ett fall då en ansträngd arbetssituation skulle kunna vara skäl för anstånd med tiden för meddelande av dom, nämligen när tiden för meddelande av dom senareläggs för att undvika tjänstefel. För att en domare ska kunna fällas till ansvar för tjänstefel får gärningen bl.a. inte ha varit ringa. En återkommande omständighet som har betydelse för om ett tjänstefel är ringa eller inte är att domarens arbetssituation varit ansträngd.⁸¹ Vid

⁷⁶ Se NJA II 1943 s. 213–214 och 395.

⁷⁷ Se även Lindblom, P. H., Miljöprocess. Om domstolarnas roll, forum, kumulation, intresseavvägning, officialprövning, taleformer, talerätt, återopsrätt, bevisning, förenklad skadeståndsberäkning och rättskraft vid civilprocessuell domstolstalan i miljömål. Del I, Uppsala 2001, s. 55 not 84.

⁷⁸ JK 1987 s. 59 på s. 62. Jfr NJA II 1943 s. 214 om hur långt fristen skulle få överskridas.

⁷⁹ Jfr JO 2019/20 s. 73.

⁸⁰ Jfr uppmjukningen av koncentrationsprincipen genom lagen (2000:172) om ändring i rättegångsbalken som tog bort den tidigare regeln enligt vilken det inte fick förflyta mer än femton dagar mellan två huvudförhandlingstillfällen (om anståndsreglernas samband med koncentrationsprincipen, se NJA II 1943 s. 214). Man kan mot bakgrund av nämnda uppmjukning ifrågasätta om inte t.ex. hänsyn till semesterplanering kan motivera visst uppskov med tiden för meddelande av dom (jfr prop. 1999/2000:26 s. 50–51 och 141–142).

⁸¹ Se t.ex. NJA 1997 s. 186, NJA 2003 s. 291 och NJA 2004 s. 164. Jfr Laurén a.a. s. 1024.

bedömningen av omständigheten är det viktigt att beakta att rättssäkerheten kräver att domstolarnas handläggning är mer noggrann och omsorgsfull än andra myndigheters handläggning, särskilt om det rör sig om t.ex. frihetsberövanden eller förverkanden av villkorligt medgiven frihet.⁸² I de senare fallen måste omständigheterna vara speciella för att ett tjänstefel ska kunna vara ringa.⁸³ Samtidigt måste också beaktas att det vanligtvis finns en betydande tröskel vid tolknings- och tillämpningsfrågor som måste överskridas innan en felbedömning kan vara tjänstefel.⁸⁴

Det sagda till trots har ett åsidosättande ansetts vara ringa på grund av domarens arbetssituation i NJA 1997 s. 186, NJA 2003 s. 291 och NJA 2004 s. 164. Omständigheterna i samtliga mål var dock speciella och domarens arbetsbelastning var bara en av flera relevanta omständigheter, låt vara en viktigare sådan.

Inte alla invändningar från en domare om att arbetssituationen varit ansträngd är dock tillräckliga för att ett tjänstefel ska vara ringa. Har domaren haft en reell möjlighet att påverka sin arbetssituation har det haft stor betydelse för vilken vikt den ansträngda arbetssituationen tillmättes.⁸⁵ Det sagda innebär dock inte i och för sig att det finns någon anledning att sluta sig till att ringa tjänstefel även innebär att något rättegångsfel inte skett.

Frågan om möjliga alternativa handlingsätt för oss in på NJA 2002 s. 336. Omständigheterna var följande. En domare hade i tre olika brottmål underlåtit att meddela dom i tid. I det första målet hade huvudförhandlingen avslutats den 17 mars 2000 och – efter vissa ändringar – tiden för meddelande av dom slutligen bestämts till den 12 maj 2000 (åtta veckor efter huvudförhandlingen). Domen expedierades först den 30 maj 2000 (ca tio och en halv vecka efter förhandlingen). I det andra målet hade huvudförhandlingen avslutats den 28 april 2000 och den slutliga tiden för meddelande av dom bestämts till den 3 maj 2000 (fem dagar efter förhandlingen). Domen expedierades först den 8 maj 2000 (ca en och en halv vecka efter förhandlingen). I det tredje målet hade huvudförhandlingen avslutats den 26 april 2000 och den slutliga tiden för meddelande av dom bestämts till den 29 maj 2000. Domen expedierades först den 8 juni 2000 (strax över sex veckor efter huvudförhandlingen). Domaren åtalades för tjänstefel på grund av att han hade expedierat domarna felaktigt, bl.a. genom att inte färdigställa dem i tid. Denna felaktiga handläggning hade orsakats av en ansträngd arbetssituation.

HD ansåg att domaren hade varit skyldig ”att söka lösa den uppkomna situationen på bästa sätt, vilket uppenbarligen skulle ha varit att ytterligare uppskjuta tidpunkterna för domarnas meddelande. Att [domaren] inte valde denna utväg får anses ha varit en felbedömning.” Vid sin prövning beaktade HD dock

⁸² NJA 1996 s. 307 och NJA 2002 s. 336.

⁸³ NJA 1994 s. 304 och NJA 1996 s. 806.

⁸⁴ NJA 1997 s. 368. Jfr NJA 1994 s. 304, för frihetsberövanden.

⁸⁵ Se t.ex. NJA 2002 s. 336, som strax ska behandlas.

att ”inte heller ett ytterligare uppskjutande av tidpunkterna för domarnas meddelande skulle, åtminstone när det gäller [det första målet], ha varit invändningsfritt”. Av dessa skäl, och då parterna bl.a. inte förorsakats någon skada av domarens felaktiga handlande, ogillade HD åtalet.

HD:s domskäl antyder att en ansträngd arbetssituation kan vara skäl för att skjuta upp tidpunkten för meddelande av dom genom ytterligare ett undantag. Fallet kan tolkas på två sätt. Den första tolkningen är att den rekommenderade åtgärden visserligen hade utgjort rättegångsfel men att den hade varit nog för att frita domaren från ansvar för tjänstefel. För tolkningen talar att den inte innebär något avsteg från en konventionskonform tolkning av skyndsamhetskravet. Mot tolkningen talar att den kan innebära att den åtgärd domaren måste vidta för att undvika ansvar för tjänstefel kan komma att upphävas av hovrätten, vilket skulle leda till att domaren åter hamnade i samma situation som innan – en slags ”rävsax”.⁸⁶

Den andra tolkningen är att det är förenligt med 30 kap. 7 § andra stycket RB att skjuta upp tiden för meddelande av dom på grund av en ansträngd arbetssituation, i den mån det vore nödvändigt för att domaren ska undvika att begå tjänstefel, om det inte finns någon annan åtgärd som står närmare till hands. För tolkningen talar att den undviker den oönskade ”rävsaxen” som den första tolkningen lider av. Mot tolkningen talar att den innebär ett avsteg från en konventionskonform tolkning av skyndsamhetskravet – eller i vart fall ett avsteg från ett mer enhetligt sätt att tillämpa skyndsamhetskravet.

Enligt min mening är det den andra tolkningen som ger uttryck för gällande rätt. Tolkningen undviker den omöjliga rävsax som domaren hamnar i med den första tolkningen. Sådana omöjliga situationer bör undvikas så långt möjligt för att systemet ska kunna gå ihop. Vidare har reglerna om tiden för meddelande av dom mer att göra med principerna om koncentration och omedelbarhet än med det allmänna skyndsamhetskravet. Principerna om koncentration och omedelbarhet är rättssäkerhetsregler som avser säkerställa att domstolarnas avgöranden är materiellt riktiga, vilket knappast talar emot att tiden för meddelande av dom skjuts upp i de fall jag nu har diskuterat.

Ytterligare anstånd kan alltså ges i viss mån på grund av en ansträngd arbetssituation eller för att undvika tjänstefel. I övriga fall saknas stöd för att det vore möjligt att skjuta upp tiden för meddelande av dom på grund av en ansträngd arbetssituation. Det finns inte heller anledning anta att nu nämnda undantag även gäller övriga skyndsamhetskrav.⁸⁷

⁸⁶ Jfr RH 1988:78 varav framgår att för långt uppskov med domens avfattande kan innebära grovt rättegångsfel som inverkat på målets utgång.

⁸⁷ Jfr Wallerman a.a. s. 66 som bl.a. framför att rätten måste meddela anstånd med domens meddelande om den finner att målets beskaffenhet kräver visst ytterligare rådrum eftersom rätten annars skulle kunna välja att meddela avgöranden som inte är tillräckligt välövägda. Såttillvida har hon rätt, men reglernas praktiska effekt riskerar ändå att bli att rätten tvingas meddela avgöranden som inte är välövägda. Reglerna tillåter bara en begränsad mängd uppskov

Denna strikta tillämpning är i och för sig förståelig med hänsyn till intresset av att upprätthålla omedelbarhetsprincipen. Det ligger i sakens natur att ju längre tid som förflyter från huvudförhandlingen desto mer bleknar rättens minnesbild. Därför måste reglerna rörande anstånd med tiden för meddelande av dom tillämpas restriktivt. Samtidigt riskerar en sådan tillämpning att leda till den absurda situationen att ytterligare anstånd med meddelande av dom inte kan ges trots att det inte finns någon dom att meddela. Konsekvensen av gällande rätt förefaller därför bli att man i första hand ska ställa in andra förhandlingar innan anstånd beslutas för meddelande av dom. Detta innebär att andra skyndsamhetskrav eftersätts av hänsyn till rättssäkerheten. Som jag dock har noterat ovan finns det problem med åtgärden att ställa in andra förhandlingar.

5.4 Inställande av huvudförhandling och uppskjutande av dom

Som framgått ovan kan rätten hamna i situationen att den inte kan skjuta upp meddelandet av domen ytterligare trots att den inte hunnit avfatta någon dom. Vid en ansträngd arbetssituation kan konsekvensen då bli att andra förhandlingar måste ställas in för att skapa nödvändigt utrymme. Ett annat alternativ hade varit att föregripa problemet genom att inte hålla huvudförhandlingen till att börja med. I båda fallen eftersätts skyndsamhetskrav som inte rör tiden för meddelande av dom av hänsyn till intresset av ett materiellt riktigt avgörande.

Andra alternativ saknas då rätten inte kan skjuta upp domen ytterligare. Ett ytterligare uppskjutande skulle i och för sig främja intresset av riktighet. Praxis är dock tydlig med den begränsade mängd anstånd som kan meddelas, och den är väl förenlig med anståndsreglernas koppling till omedelbarhets- och koncentrationsprinciperna. Ges för långa anstånd bleknar rättens minnesbild för mycket, och kvar blir kanske bara några kryptiska anteckningar. Då faller tanken med att allt processmaterial ska läggas fram koncentrerat.

Rättens alternativ vore därför att ställa in förhandlingen i förväg. Alternativet skulle dock medföra att målet inte avgörs lika skyndsamt som annars. Hur avgörs då denna konflikt mellan skyndsamhet och materiell riktighet? I detta fall är lösningen relativt enkel. Hindersprövningen för huvudförhandling tillgodoser intresset av ett materiellt riktigt avgörande. Skyndsamhet kommer inte in i bilden. Hinner rätten inte skriva en duglig dom kan den därför inte hålla förhandlingen.

Det sagda är även domstolens enda alternativ. Den kan inte ställa in andra förhandlingar för att rättens ledamöter är upptagna med domskrivning i något annat mål. Hindersprövningen rör förutsättningarna för att hålla huvudförhand-

samtidigt som en och samma domare ofta har många arbetsuppgifter som måste hinnas med samtidigt som domskrivandet.

ling i målet som prövningen sker i. Vad som händer i andra mål har inte med saken att göra.

Vilket skick ska då den tilltänkta domen ha? Bara dugligt eller ska det vara bra? Vilka risker vill man ta med att domen är fel eller inte? Av strävan efter att meddela materiellt riktiga avgöranden följer att domen ska vara riktig – varken ”duglig” eller ”bra” (en annan sak är att det så klart också finns formella krav på domen). Bedömningsmarginalen ger dock en viss öppning för att nå en utgång som är acceptabel även om den kanske inte är helt riktig.

Med denna lösning kvarstår dock en svårlöslig konflikt mellan skyndsamhet och riktighet. Konflikten rör frågan vad rätten ska göra om den vid hindersprövningen t.ex. missbedömt hur lång tid domens avfattande kommer att ta.

6. Tidsbesparande åtgärder i strid med gällande rätt

6.1 Prioritering utifrån lagstiftningens ändamål

Utöver de fall jag behandlat ovan finns dock många andra i vilka hänsyn till snabbhet och intresset av materiellt riktiga avgöranden kommer i direkt konflikt. Det kan även tänkas fall då rätten inte kan göra något annat än att vidta åtgärder i strid med gällande rätt genom att prioritera snabbhet eller riktighet därför att den saknar de resurser som skulle behövas för att tillgodose båda hänsynen. Det rör sig alltså om att ställa skyndsamhetskravet mot intresset av ett materiellt riktigt avgörande – kvantitet mot kvalitet. Som jag noterat ovan ställs intressena mot varandra när huvudförhandling har hållits men rätten inte hunnit färdigställa dom innan den förbrukat möjligt anstånd med domens meddelande. Ett annat fall är när mål, som ska avgöras utan huvudförhandling och som är färdigberedda, inte har avgjorts inom skälig tid. Det finns inga egentliga svar, men av den tidigare framställningen kan utläsas en viss hierarki bland de intressen som gällande rätt tillmäter relevans vilken skulle kunna användas för att minska konsekvenserna av felaktig handläggning.

Längst upp i hierarkin hamnar undvikande av tjänstefel. Korrekt rättstillämpning (såväl materiellt som processuellt) måste prioriteras när oriktig rättstillämpning skulle innebära tjänstefel eftersom de gärningar som utgör tjänstefel är mer förkastliga än andra. Istället för att begå tjänstefel bör domaren därför begå sådana fel som inte utgör tjänstefel. Rör ett mål t.ex. tillämpningen av 34 kap. BrB kan det alltså vara motiverat att bryta mot gällande rätt genom att meddela längre anstånd med domens meddelande än vad som är möjligt.

På andra plats hamnar intresset av att undvika rättegångsfel avseende andra regler än skyndsamhetskravet. Skyndsamhetskravet måste tillämpas med hänsyn till rättssäkerheten och det vore som jag noterat ovan systematiskt inkonsekvent om skyndsamhetskravet skulle kräva att rätten begår rättegångsfel. Även

intresset av ett materiellt riktigt avgörande talar för att det är viktigt att rätten undviker rättegångsfel.

Frågan är därefter vad som hamnar på tredje plats – snabbhet eller materiell riktighet? Som framgått ovan beror det av omständigheterna i det enskilda fallet vilket av hänsynen som får väga tyngst. Ibland kan man motivera avvägningen med stöd i gällande rätt (och då föreligger ingen systemkonflikt). Ibland kan man inte göra det, som t.ex. då man för att få tid till domskrivning tvingas ställa in förhandlingar i andra mål än det mål domskrivningen avser.⁸⁸ Det man får ha i åtanke är att det alltid finns en gräns bortom vilken rättegångsfel kan vara tjänstefel.

6.2 Ett annat sätt att prioritera

Ett mindre principiellt sätt att hantera direkta konflikter mellan kraven på skyndsamhet och riktighet vore att se till eventuella verkliga konsekvenser av den felaktiga rättstillämpningen – främst utifrån om någon annan tar skada och om det finns någon risk för ändring i högre rätt. Det blir då fortfarande viktigast att undvika tjänstefel som inte är ringa. I övrigt blir det en pragmatisk och fallorienterad bedömning. Är parterna överens om ett förhållande, och det inte finns någon annan än parterna som kan överklaga ett avgörande rörande den fråga parterna är ense om, kan domstolen ofta bifalla någon av parternas krav utan egentlig prövning.

Brott mot skyndsamhetskrav blir lågt prioriterat.⁸⁹ Det är i regel meningslöst att överklaga beslut som strider mot ett skyndsamhetskrav trots att det alltid är möjligt att överklaga beslut som försenar ett måls handläggning i onödan (49 kap. 7 § RB). Överrätterna är sällan så snabba att de hinner avgöra ett överklagande av ett beslut som försenar målet i onödan innan så lång tid passerat att överklagandet blir meningslöst.

7. Avslutning

Undersökningen har inte lett fram till något enkelt svar utan snarare ett sätt att tänka kring frågorna. Gällande rätt är någorlunda tydlig, men mindre tydligt är vad domstolen bör göra när den måste begå fel till följd av bristande resurser. Vad som är positivt är att det numera finns en ökad insikt om domstolarnas pressade arbetsituation.⁹⁰ Det man kan fråga sig är vem eller vad som bör ansvara

⁸⁸ Jfr Mellqvist a.a. s. 257–258, 270 och 271–272 om hur avvägningen har förändrats över tid.

⁸⁹ Jfr NJA 2002 s. 336.

⁹⁰ Jfr Lindberg, G., Kvalitet i dömandet, JT 1998–99 s. 751–752 om hur det var tidigare.

för en långsam handläggning som beror av resursbrist. Bör ansvaret ligga på den enskilda domaren som i RB? Eller bör ansvaret kanske ligga på staten, som styr tilldelningen av resurser till domstolarna?